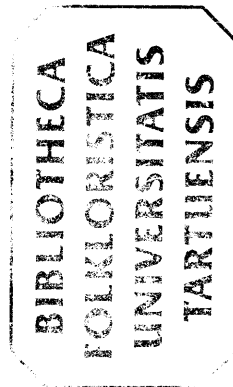

Õpetaja kui kultuurimälu vahendaja

Kultuurilise identiteedi
mõtestamise ja tõlgendamise võimalusi

7721

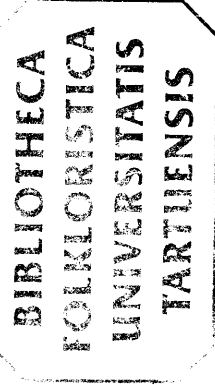

Kultuuriteooria tipppeskus
Tartu 2012

Õpetaja kui kultuurimälu vahendaja

Kultuurilise identiteedi
mõtestamise ja tõlgendamise võimalusi

7721

Kultuuriteooria tippkeskus
Tartu 2012

Kultuuriteooria tippkeskuse moodustavad kaheksa uurimisrühma Tartu ja Tallinna ülikoolides: arheoloogia, etnoloogia, folkloristika, kultuurikommunikatsiooni uurinud, nüüdiskultuuri uuringud, religiooniuurinud, maastiku-uuringud ja semiootika. Kultuuriteooria tippkeskus on korraldanud kaks aastat (Tartu Ülikoolis, 30.10.2010 ja Tallinna Ülikoolis, 29.10.2011) peamiselt põhikooli ja gümnaasiumi õpetajatele suunatud arutluseminari „Õpetaja kui kultuurimälu vahendaja“. Seminarisarja on smärگیks on tutvustada õppekavade põhisel kultuuriloo käsitlusvõimalusi koolis ning pöörata suuremat tähelepanu teadustulemuste kasutamisele erinevates ainetes ning viimaste lõimimises.

Tippkeskuse seminarid on pakkunud nii üldteoreetilisi ettekandeid kui praktilise suu nitluse ja lisamaterjalidega töötubasid. Siinses kogumikus on esindatud erinevad teadusvaldkonnad ja lähenemisviisid ning valik seminariteemadest.

Käesoleva kogumiku valmimist on toetanud Euroopa Liidu Euroopa Regionaalarengu Fond.

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti tuleviku heaks

Kaane fotod:
Kristjan Palusalu – Eesti Spordimuuseumi fotokogu, ESM F416: 4.
Kaader mängufilmist „Nukitsamees“ – Viktor Mendunen, Eesti Filmiarhiiv,
foto nr 0-161618, 01.01.1981.
Vabaduse monument Lihulas – http://innojairja.blogspot.com/2009_06_21_archive.html
Graffiti Tartus K. E. von Baeri tänaval – Tiit Hennoste, 2011

Autorioigused: Tartu Ülikool, Tallinna Ülikool, Eesti Rahva Muuseum, autorid
Toimetajad: Halliki Harro-Loit, Monika Tasa
Keelitoimetaja: Marja-Liisa Raudne
Kujundaja: Roosmarii Kurvits
ISBN 978-9949-30-288-8

Trükkida Illoprint

SISUKORD

ÕPETAJA KUI KULTUURIMÄLU VAHENDAJA

PEETER TOROP
Õpetaja kui kultuuriõpetaja 7

1
HALLIKI HARRO-LOIT
Õpetaja roll
kultuurimälu kommunikatsioon ja kultuurilise identiteedi kujundamises 9
OLGA SCHIHAIJEV
Õpetamine kui kultuuri ülekanne või kultuuri loomine? 15

2
PEETER TOROP
Ajaloo keeled 21
ÜLLE PÄRLI
Teksti/maailma hermeneutilis-semiootilisest mõistmisest 45
RAILI NUGIN
Õppekava Gordioni sõlm: identiteet 53
ELO-HANNA SELJAMAA
Rahvaluulest folkloristikas, koolis ja ühiskonnas 71

3
HELEN SOOVÄLI-SEPPING
Maastik kultuuri vahendajana 89
MARGE KONSA, KRISTEL RATTUS, VIRVE TUUBEL, LIIA VJAND
Esemed jutustavad lugusid 99
KADRI UGUR
Rühmaintervjuu ja teleuudis ainetunnis 115
Autorid 127

Skeggs, Beverley 2004. Class, Self, Culture. London: Routledge.

Dokumendid

Gümnaasiumi riiklik õppekava. *Riigi Teataja* I, 14.01.2011, 2. <https://www.rigiteataja.ee/akt/114012011002>

Põhikooli riiklik õppekava. *Riigi Teataja* I, 14.01.2011, 1. <https://www.rigiteataja.ee/akt/114012011001>

Foto

Autor: Viktor Mendunen. Eesti Filmiarhiiv, foto nr 0-161618, 01.01.1981.

Elo-Hanna Seljamaa

Rahvaluulest folkloristikas, koolis ja ühiskonnas

Käesoleva artikli eesmärgiks on tutvustada nüüdisaegse folkloristika lähtekohti ja suundumusi ning ka võimalusi, mida rahvaluuleteadus pakub kultuurilise identiteedi teema käsitlemiseks koolis. Eesti folkloristika on viimase paarikümne aasta jooksul palju muutunud: avardunud on nii uurimisteemade ring kui folkloori mõiste ja ühes sellega ka uurimismeetodite valik. Uuenemise üheks eelduseks on olnud varasema teadustraditsiooni ümberhindamine ning suurenenud teadlikkus uurija isiku ja tegevuse mõjust uurimisprotsessile ja -tulemustele. Folkloriste huvitab üha enam folkloori toimimine igapäevaelu osana, sealhulgas folkloori roll kollektiivses ja individuaalses identiteediloomes, suhtluses, konfliktide ja ühiskondlike muudatustega toimetulemises; rahvaluule kasutamine järjepidevuse loomiseks ja inimelu mõtestamiseks; nais- ja soouurimuslike vaatenurkade rakendamine.

Rahvaluule teadusliku uurimise teisenedes on kasvanud käärid folklooride tegevuse ja selle vahel, kuidas rahvaluulet käsitletakse koolis. Folkloristika vaatepunktist näib folkloor olevat surutud koolis ühelt poolt kirjandusteaduslikesse ja teisalt rahvuslikesse raamidesse. Näiteks kiputakse põhikooli kirjandusõpikutes rahvaluulet mõtestama minevikulise tekstikogumina, mis väljendab ja kannab rahvuslikku identiteeti. Kuigi õpikuautorid viitavad netinaljadele ja grafitile ning selgitavad, et rahvaluule kuulub ka praegusesse aega ja õpilaste igapäevaelu, jäävad tänapäeva folkloori kohta toodud näited pigem võõrkehadeks, sest neid on raske sobitada õpikutes valitsevasse kirjandusteaduslikku paradigmasse. Uus põhikooli riiklik õppe-

Artikli kirjutamist toetas Eesti Teadusfondi grant 7516 „Rahvausund, žanrid ja sotsiaalne tähendusruum“.

kava näib eeldavat üksikute õppeainete ülest lähenemist kultuurile, rõhutatades vajadust kujundada õpilastes teadlikkust kultuurilistest erinevustest ning kultuuri mõjust inimõtlemisele ja -käitumisele.^[1] Rahvaluule pakub kultuuriteadlikkuse kasvatamiseks ja kultuurilise identiteedi teema aineülesseks käsitlemiseks häid võimalusi, kuid selle eelduseks on, et avardataks kirjandusõpetuses juurdunud tekstikeskse rahvaluule määratlust ning et folkloori mõtestataks lisaks ka-tegevusena, mis kujundab ja peegeldab sotsiaalseid suhteid ja tegelikkust.

Käesolev artikkel algab sissevaatega rahvaluule mõiste muutmisse ees- ti rahvaluuleteaduses alates 19. sajandist kuni tänaseni. Ülevaate eesmär- giks on selgitada rahvaluule määratluste kontekstisidusust, see tähendab nende seotust parajasti valitsevate ühiskondlike ja poliitiliste oludega, ning teisenemist. Selle mõistmine võimaldab analüüsida kirjandusõpikutes esita- tud rahvaluule definitsioone ning lisaks aitab see aru saada rahvaluule ja kirjanduse erinevustest. Küsimuses „*Mis on rahvaluule?*“ sisaldub vaikimisi küsimus: „*Kes on rahvas?*“. See tähendab, et rahvaluulet määratledes defi- neerime alati ka rahvast ning esitame oma visiooni ühiskonnast: millistest üksustest ühiskond koosneb; milline on üksikisiku ja kollektiivi suhe; kas rahvas on sama, mis rahvus; kas teatud rühma liikmeks sünnitakse või saa- dakse; kas üksikisikud on pigem kultuuri kandjad või tühtlasi ka selle loo- jad. Kirjutise viimases osas vaaten põhikooli kirjandusõpikutes esitatud käsitlusi rahvaluulest ja rahvast ning õpilastest kultuuri loojatena. Analüüs keskendub kahele õpikuarjale, kuid selle eesmärk on osutada üldisemalt arusaamadele ja probleemidele, mis iseloomustavad kirjandusõpetuse lähe- nemist folkloorile.

[1] Põhikooli riikliku õppekava § 14 järgi on üheks õppekava läbivaks ehk aineüle- seks teemaks „Kultuuriline identiteet“, millega „taotletakse õpilase kujunemist kul- tuuriteadlikuks inimeseks, kes mõistab kultuuri osa inimeste mõtte- ja käitumisaadi kujundajana ning kultuuride muutumist ajaloo vältel, kellel on ettekujutus kultuuride mitmekesisusest ja kultuuriga määratud elupraktikate eripärast ning kes väärtustab omakultuuri ja kultuurilist mitmekesisust ning on kultuuriliselt salliv ja koostööal- dis“. Vt ka õppekava lisa 12 „Läbivate teemade kavad“.

Rahvamälestustest töötava rahva suulise kunstiloominguni

Kui kirjandus- ja kunstiteadlased tõlgendavad konkreetsete autorite teoseid, siis folkloristid – ja ka näiteks etnoloogid ning antropoloogid – loovad oma allikad ise koostöös nende inimestega, kelle elu, loomingut ja elukorraldust nad uurivad. Tänapäeval võib olla raske uskuda, et Tartus asuvasse Ees- ti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi kogutud sajad tuhanded üleskirjutused lauludest, juttudest, ütlustest ja uskumustest on sündinud rahvaluulekogujate ja -uurijate *kohtumistest* nende palade loojate ja esitajate- ga. Arhiivisäilikuud on tekstid, helikandjad ja uuemal ajal ka failid, mida saab üha uuesti lugeda, kuulata või vaadata, tekstina analüüsida ning üksteise- ga võrrelda. Väljaspool arhiivi seevastu eksisteerib ja toimib folkloor tava- elu orgaanilise, märkamatu ja nimetu osana – tegevuse ja protsessina, mis sünnib siin ja praegu ning mida pole võimalik piltlikult öeldes tagasi kerida, sest iga esitus ja situatsioon on ainukordne. Soome folklorist Lauri Honko ongi eristanud folkloori esimest ehk loomulikku elu ja teist elu, mis algab siis, kui arhiivi või mujale kogutud pärimusaines võetakse uuesti kasutusele, sageli varasemast erineval kujul ja uutel eesmärkidel (Honko, 1998; folkloo- rikasutusest tänapäeval vt nt Kalmre, 2005: 18–22). Samas on piir folkloori esimese ja teise elu või nähtamatu ja nähtava rahvaluule vahel tinglik, sest mõnigi kord läheb arhiivist – või muinasjuturaamatust – ammutatud folk- loorne aines teisele ringile ja muutub uuesti elu märkamatuks osaks.^[2]

Käsitused sellest, mida ja kuidas rahvaluulena määratleda, koguda ja uurida, on ajas muutuvad ning seotud muuhulgas ka parajasti valitsevate ühiskondlike ja poliitiliste oludega. Ärkamisajal tegutsenud ja Eesti ajaloo uurimise kaudu rahvaluuleni jõudnud Jakob Hurt pidas „rahvamälestus- teks“ ja kogumisväärses kõike seda, mida rahvas oma minevikust mäletab (Jaago, 1999; Arukask, 2007: 13–16). Sarnaselt kolleegidele mujal Euroopas oli Hurt veendunud, et „vana“ on määratud uueaegse elu pealtingimisel

[2] Nähtava ja nähtamatu rahvaluule ideest lähtus ka 2010/2011 õppeaastal TÜ ees- ti ja võrdleva rahvaluule osakonna korraldusel toimunud vabariikliku rahvaluule olümpiaadi üldteema „Suur Tõll ja Metsatõll. Nähtav ja nähtamatu rahvaluule“, mis suunas õpilasi uurima nii arhiivi kogutud vanemat pärimusainest kui seda folkloori, mille loomises nad ise osalevad ja mis kujundab märkamatu nende isiksust ning argielu.

kaduma, ning tegi „Eesti ärksaimate poegade ja tütarde“ kaasaabil 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses tohtuid jõupingutusi, et seda vanaks peetud unustusest päästa. Tänapäeva vaatepunktist võib väita, et vanavara kogumise kaudu kujundati ja juurutati maarahva liikmetes nägemust endist kui eestlastest, oma mineviku ja tulevikuiga rahvuslikust kogukonnast, ning et vajadus folkloori ja selle kogumise järele sündis osana moderniseerumisprotsessist. Samuti langes Hurda suurokogumine ajalisel kokku Aleksander III algatatud reformidega, mida Eestis tajuti venestamisena. Madis Aru-kase sõnul oligi rahvaluule Hurda jaoks lisaks teaduslikule materjalile ka „ideoloogiline vahend eestluse uuksloomisel“. Rahvaluule kogumine eeldas maarahva võõrandamist – ja ka Hurda enda võõrandumist – paikkondlikust identiteedist ning suulisele kultuurile omasest kommunikatsioonitüübist. (Arukask, 2007: 15) Mõjukale rahvusluse uurijale Benedict Andersonile tuginedes võib rahvaluule kogumist Eestis vaadelda rahvuse kujutlemise protsessi ja tööriistana, mille kaudu loodi üksteisele võõrastes indiviidides nägemust ühtekuuluvusest ja samasusest.^[3]

Tiiu Jaago selgitab artiklis „Rahvaluule mõiste kujunemine Eestis“, et Jakob Hurt defineeris rahvaluulet ainelootel kaudu, lugedes üles kõik tema arvates rahvaluule alla kuuluvad nähtused: *vanad rahvalaulud, vanad jutud, vanadsõnad, mõistatused, kohtade nimed, rahvanaljatatamised, kombad ja pruugid, rahvausk ja ehausk, nõidade laulud ja sõnad, rahva arstimised,*

[3] Rahvuse kui „kujutletud kogukonna“ mõiste tuli laiemalt käbele pärast Benedict Andersoni samanimelise teose ilmumist 1983. aastal. Andersoni järgi oli rahvuste kujutlemise eelduseks uue, kella ja kalendriga mõõdetava ajateadvuse ning ühtlustatud kirjakeelte tekkimine. Neile mõlemale aitas kaasa hoogustuv trüükapitalism koos kasvava nõudlusega rahvakeelse trükisõna järele. (Anderson, 1991: 24–26.) Teatavasti pidas Hurt oma korrespondentidega sidet nimelt eestikeelse ajakirjanduse kaudu. Kui ajalehed kasutasid kirjakeelt, siis rahvaluulet tuli kirja panna murdekeeles, mis omalt poolt sisendas käsitust rahvaluule – ja ühtlasi murdekeele/kodumurde – minevikulisusest. Kanni Labi kirjeldab artiklis Vīru-Jaagupi kihelkonnas tegutsenud Hurda korrespondendist Jūri Ustallost (snd 1862) raskusi, mida kirja- ja murdekeele eristamine Hurda kaastööliste vahel (Labi, 2005). See aitab näha, kuidas enda rahvuse liikmeks kujutlemine oli aeganõudev ja kindlasti mitte iseeneslik protsess, vaid sündis asjade teistiti tegemise ja neist teistiti mõtlemisest. Ka Eesti lähiminevikku jääval n-õ teisel ärkamisajal toimis mälestuste publitseerimine ja uurimine nii rahvusliku kui riikliku iseolemise mõtestamise ja teostamise viisina (vt selle kohta nt Hindrikus, 2003: 178–179).

lastemängud (Jaago, 1999). Järgnevad 20. sajandi folkloristide põlvkonnad täiendasid ainelootelul põhinevat rahvaluule määratlust folkloorile olemuslikuks peetud tunnustega. Nõnda pidasid nii Oskar Looits 1930. aastatel kui Ülo Tedre ja Eduard Laugaste nõukogude perioodil oluliseks rahvaluule suulisust, kollektiivsust/anonüümsust ja traditsioonilisust ning eristasid rahvaluulet kitsamas ja laiemas tähenduses. Esimene hõlmas ainult sõnalist loomingu ja teine väimset loomingu tervikuna ehk lisaks suulisele loominguks ka uskumusi, kombeid ja rahvamuusikat. (Jaago, 1999)

Nõukogude perioodil allutati rahvaluule uurimine kirjandusteadusele, mis väljendus muuhulgas rahvaluule sõnalisuse ja kunstilisuse rõhutamises. Osalt kirjandusteaduse eeskujul ja mõjul kinnistus käsitlus rahvaluule jagunemisest neljaks põhiliseks: rahvalaul, rahvajutt, mõistatused, vanasõnad ja kõnekäänd (vrd ilukirjanduse põhiligid eepika, lüürika, dramaatika). Rahvaluulest sai omamoodi kirjandusele eelnev aste, suuline kirjandus, mis materialiseerus arhiivitekstides. TÜ eesti ja võrdleva rahvaluule osakonna professor Ülo Valk leiab oma hiljutises ülevaates folkloristika ajaloolistest piirjoontest Eestis, et nõukogudeaegses rahvaluuleteaduses „visalt püüdnud arusaam rahvaluule staatilisusest, konservatiivsusest ja seostest põliste soome-ugri juurtega esindas vaikset vastuseisu riiklikule ümberkorralduspoliitikale, mis ei näinud väikerahvustel tulevikku“ (Valk, 2010: 567). Samas lisab ta, et tänane Eesti folkloristika on „rahvusliku põhimissooni päinest“ vabanenud (Valk, 2010: 568) ja seda kinnitavad ka viimaste kümnendite rahvaluule-definitsioonid.

Folkloorist ja folkloristikast täna: avatus, kommunikatiivsus, kontekst, identiteet

Tiiu Jaago on pakkunud välja määratluse, et rahvaluule on „kultuuriliselt kokkukuuluva rühma sinkreetiline [st liigendamatu] pärimus, milles on koos teadmised, kogemused ja esteetika. Rahvaluule kujuneb, püsib ja levib kommunikatsiooniprotsessis ning talle on omane pidev muutumine“ (Jaago, 1999). Ühtlasi selgitab Jaago, et pärimus on „üks väimse kultuuri vorme, mis sisaldab kollektiivset loomingu, arvamus ja mõttemaailma ning sellest johtuvat inimise toimimist. Pärimus eeldab järjepidevust“ (samas). Aastal 2005 erinevate autorite koostööna ilmunud sissejuhatavas kogumikus „Regivärsist

netinaljadeni" (Metsvahi, Valk, 2005) on ühese definitsiooni esitamisest loobutud ning selle asemel loetletakse folkloori põhitunnuseid, nimetades näiteks traditsioonilisust, varieerumist, anonüümsust, teatud kunstiliste väljendusvormide kasutamist ning pärimusrühma maailmavaate kujundamist ja väljendamist (nt Valk, 2005: 11–12).

Kui võrrelda neid uuemaid rahvaluule käsitusi ülal vaadeldud varasemate definitsioonidega, võib välja tuua mitmeid erinevusi. Näiteks on uuemates määratlustes loobutud aineloetelust ning rõhutatakse hoopis valdkonna avatust ja dünaamilisust: kuivõrd rahvaluule muutub pidevalt, oleks iga loetelu rahvaluule alla kuuluvatest nähtustest juba loomise hetkel puudulik. Samuti välditakse uuemates määratlustes folkloori sidumist rahvuse, konkreetse ajastu, elukeskkonna, sotsiaalse klassi või suulise kultuuritüübiga (vrd Hurda keskendumine *eestirahva* [st talupoegade, maarahva] *vanaaiale* lauludele, juttudele ja kommetele või Laugaste nõukogudeaegne määratlus, mille järgi rahvaluule oli *töötava rahva suuline kunstilooming*). Rahvaluulet vaadeldakse se sünkretistliku ehk liigendamatuna: esteetika ja vorm on folklooris lahutamalt põimunud erinevate funktsioonide, toimingute, teadmiste ja kogemustega, ka näiteks esemete ja kohtadega.

Samal ajal tuginevad need uuemad rahvaluulemääratlused mitmetele samade lähtekohtadele ja ideedele mis varasemadki definitsioonid. Üheks keskseks ja samas keerulisemaks mõisteks on *traditsioon*. Ühelt poolt tähistatakse traditsioonilisusega folkloori vormilist püsivust ja järjepidevust: muinasjutud on aja jooksul kordumise ja kordamise läbi omandanud teatud püsivad vormilised tunnused ning sama kehtib regilaulukeele, kettikirjade, pulmakombestiku, sünnipäeva, naistepäeva ja teiste rahvaluuležanrile ja folkloorsete nähtuste kohta. Tegemist on väljendus- ja laiemalt kultuurivormidega, mis kuuluvad teatud kogukonna liikmete ühiskasutusse ja millega seostuvad oma konventsioonid, ootused ning võimalused. Näiteks ei sobi igas olukorras või seltskonnas anekdoote rääkida. Ja isegi kui selleks avaneb sobiv võimalus, on etteaste õnnestumise eelduseks, et kohalviibijatel on teatud ühine ettekujutus anekdoodist kui žanrist. Siinsetel lauskraadidel tähendab see, et publik seab end kuulama – või lugema – lühikest lugu, mis lõpeb puändiga ja on (vähemalt mõnede) kuulajate või lugejate jaoks uus. Anekdoodi esitaja omalt poolt teab, et talle on etteasteks antud vähe aega, et temalt oodatakse lõbusat või pikantset üllatust anekdoodi lõpus ja et

see puänt peab olema publiku jaoks mitte ainult arusaadav, vaid soovitatav ka ühtima kuulajate-lugejate arusaamaga huumorist ja neid naerma ajama. Seega ühelt poolt peab anekdoodi rääkija oskama olukorda adekvaatselt hinnata, kuid teisalt on ka publikul võimalus erinevalt reageerida, näiteks kõnelejat naeruga tunnustada või talle väljakutsega vastata ning uus ja parem lugu rääkida. Valel ajal ja vales kohas poliitiliste anekdootide rääkimine võib äärmisel juhul lõppeda vanglakaristusega, samas kui „omade“ keskel loob ja tugevdab see ühtekuuluvustunnet ning segaseltskonnas markeerib vastuolusid, mis eksisteerivad ka väljaspool antud situatsiooni.

Nii võib ühe ja sama anekdoodiga kontekstist sõltuvalt korda saata vägagi erinevaid tegusid, millest järeldub, et anekdoodi tähendus kujuneb esitaja ja publiku vastasmõjus ning sünnib iga konkreetse esituse käigus mõnevõrra erinevana uuesti. Folkloorsete väljendusvormide ja ka konkreetsete lugude, laulude ja uskumuste järjepidevus sõltub paradoksaalselt nende varieerumisest või õigupoolest varieeritavusest: elujõulised on need väljendusvormid, mida inimesed vajavad ning mida nad saavad muutuvate olude ja uute vajadustega kokkusobivaks kohandada. Lisaks võimaldavad erinevad väljendusvormid sama teemat või probleemi erinevalt käsitleda. Enamasti on pärimusrühmal moodustunud teatud väljendusvormidest koosnev reper tuaar, mis põhineb ettekujutusel nende žanrile vahelisest tööjaotusest ja on muidugi ka muutustele avatud. Folklooristikas kasutatakse selle kohta nime tust žanrisüsteem.

Võrdlevad uurimused on näidanud, et paljud grupid ja rahvad maailmas kasutavad erinevaid vormilisi ja stiililisi võtteid selleks, et jutustada välja mõeldistest ning rääkida sündmustest, mis on või mida usutakse olevat aset leidnud (vrd nt muinasjutte muistenditega). Tõepärastel lugudel võib olla tegelikkusele niivõrd suur mõju, et kirjeldatud sündmuste faktiline paikapidavus muutub ebaoluliseks. Eda Kalmre uurimus sõjajärgses Tartus levitud kannibalistlikest kuulujuttudest demonstreerib, kuidas *lood* inimlihast valmistatud vorstidest *panid liikvele* nii tavakodanikud kui ametivõimud: inimesed käisid juttude ajal massiliselt vaatamas varemeid, kus vorstitegemine väidetavalt või usutavasti aset leidis, ametnikud uurisid lugude võimalikku tõepõhja ning kasvas kohalike umbusk linna valgunud arvukate uustulnukate suhtes (Kalmre, 2007). Ajaline distants võimaldab Kalmrel näidata, kuidas lood vorstivabrikutest jutustasid õigupoolest hirmust ning olid koha-

like elanike vastuhakk uuele vägivaldselt pealesurutud riigikorrale. Lugude kaudu vastandumine uuele võimule lojaalseks peetud „võõrastele“ – venelastele, sisserännanud juutidele ja Venemaa eestlastele – löi ja tugevdas kohalikevahelist ühtekuuluvustunnet ja samas suurendas võimuesindajate umbusku eestlastesse. Sarnaselt on tänases Eestis erinevatel ühiskonnarühmadel oma kollektiivsed kommunikatiivsed ressursid, näiteks erinevad tähtpäevad, mida kasutatakse nii tegelikkuse kirjeldamiseks kui selle mõtestamiseks ja kujundamiseks, sealhulgas sotsiaalselt ja etniliste suhete korraldamiseks (nt võidupäeva tähistamine 9. mail).

Traditsiooni mõistele lisab keerulisust asjaolu, et tegemist on ühtlasi tavakeele sõnaga. Väljaspool folkloristikat seostub traditsioon paljuski mineviku ja põlvkondliku järjepidevusega, põlvest põlve edasi antud pärandiga. Nagu selgus rahvaluule mõiste teisenemise ülevaatest, on folkloristid aja jooksul taoliste üldistuste suhtes järjest umbusklikumaks muutunud. Võrdlevad uurimused, mis kaardistavad teatud muinasjutu või mõistatuse tuntust maailma eri paigus, näitavad, et märgatav osa rahvaluulest on rahvusvahelise levikuga ning et suulisel teel levivad jutud ja laulud on läbi aegade olnud mõjutatud kirjalikest allikatest ja vastupidi. Mitted folkloristid on asunud kriitiliselt analüüsima traditsiooni mõiste kasutust ühiskonnas. Näiteks on rahvuslused uurivad folkloristid korduvalt demonstreerinud, kuidas iidseks rahvuslikuks traditsiooniks nimetatud uskumus või komme osutub lähemal vaatlusel hiljutiseks uuenduseks. Ka teadlikult uuesti ellu äratatud vanad kultuurivormid (nt regilaulu populariseerimine tänases Eestis) on uued niivõrd, kui võrd need täidavad uusi, tänapäeva inimeste eluolust ja vajadustest lähtuvaid funktsioone.

Sellest on järeldatud, et „määratlus, mis on traditsioon ja kuidas see toimib, luuakse kokkuvõttes olevikus“ (Kuutma, 2005-2006a). See aga ei tähenda, nagu oleksid „leitud traditsioonid“ nende praktiseerijate jaoks vähem ehtsad või mõjuvad ning pakuksid folkloristidele vähem huvi. Pigem vastupidi. Väljendades oma loojate ja järgijate arusaamasid, ideaale ja püüdlusi nende oma ajas ja elutingimustes, aitavad need uued-vanad nähtused mõista loovat traditsionaliseerimise protsessi. Kui uued elemendid sulatatakse varasematega kokku, võib tulemuseks olla uus tervik, mida pärimusrühm tajub ometi vana ja muutumatuna ning seostab oma identiteediga.

Traditsioonide teadlik või iseeneslikuks muutunud järgimine liidab rühma liikmeid ja eristab neid teiste kollektiivide liikmetest. Märgatav osa folkloorist sünnibki mitte ühe rühma sees, vaid paikades ja olukordades, kus inimesed kohtuvad ning on sunnitud ennast määratlema ja koos eksisteerima (vrd jällegi Kalmre uurimust vorstivabrikulugudest, mis said alguse turult – kohast, kus üksteisele võõrad inimesed põgusalt kokku puutuvad ja kaup vahetab omanikkude). Väljendades teatud rühma kultuurilist kokkukuuluvust (vrd eelpool tsiteeritud Jaago rahvaluule definitsiooni), tähistab folkloor ühtlasi selle grupi erinevust teistest rühmadest: identiteet kui „*teadmine endast sotsiaalselt olukordades ja suhetes*“^[4] on ühtlasi teadmine „teisest“. Individuaalne identiteet sünnib vastasmõjus teiste inimestega ja erinevad kollektiivsed identiteedid kujunevad vastasmõjus teiste kollektiivide või rühmadega, keda kujutletakse kokku kuuluvat (nt eestlased kujutlevad Eesti venekeelset elanikkonda homogeensemata, kui see seestpoolt paistab ja vastupidi).

Üldjuhul samastab iga üksikisik end erinevate omaduste alusel mitme erineva rühmaga ja samas seostavad ka teised teda mitmesuguste kategooriatega (vt ka Kuutma, 2005-2006b). Mõelgem või sellistele inimesi ühendavatele ja lahutavatele teguritele, nagu põlvkond, sugu, elukoht, amet või tegevusala, huvidest ja maitsest lähtuvad subkultuurid, keel, rahvus, rass, usulised vaated – nimekiri on sisuliselt lõputu (nt Kalmre, 2005:18). Sugu, rahvus ja rass võivad näida meile loomulike ja sünnipäraste omadustena, mis pole niisama vabalt valitavad kui amet, huvialad ja maitse-eelistused. Samas on meie arusaamine ja kogemus sellest, mida tähendab olla mees või naine, eestlane ja valge nahavärviga, alati kultuuriline ja sõltub konkreetselt situatsioonist.

Folkloristikat ühendab mitmete teiste kaasagsete kultuuriteadustega käsitlus identiteedist omadusena, mida vormitakse kategooriasse kuulumise kaudu (Kuutma, 2005-2006b). See tähendab, et olemine on tegemine, ja kategooriasse kuulumist – nagu ka traditsioone – tuleb pidevalt taastada: käia laulupeol, jutustada üha uuesti lugusid teatud elusündmustest või peresoonidest, laulda teatud laule ja süüta teatud toite, pidada jaanipäeva, järgida usulisi toiminguid, ristida rebaseid keskkoolis ja ülikoolis. Folkloristika

[4] „Eesti keele seletav sõnaraamat“, <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=identiteet&F=M>

vaatepunktist osaleb igauks meist iga päev mitmetes erinevates pärimusrihmades ja kultuurides. Traditsioonilisi – kollektiivseid, korduvaid ja püsivaid või püsivaks peetud – väljendusvorme ja tegevusi uurides otsib rahvaluuleteadus muuhulgas vastust ka sellele, kuidas neid erinevaid kultuurilisi identiteete pidevalt uuesti luuakse ja ümber kujundatakse ning vähem või rohkem õnnestunult omavahel kokku sobitatakse.

Folkloorist põhikooli kirjandusõpikutes

Järgnevalt analüüsin rahvaluule käsitlusi kahes 7.–9. klassi kirjandusõpikute sarjas, võttes aluseks rahvaluule mõiste ajaloolise muutumise ning artikli eelmises osas käsitletud tänapäeva folkloristika lähtekohad. Lühiduse ja üldistamise huvides kasutan õpikusarjade kohta nimetusi *Sõna* ja *Labürint*.^[5] Teoste valikul sai otsustavaks nii nende kättesaadavus^[6] kui autorite käsitus rahvaluulest. Kuna õpikute lähenemisviisid on nii põhimõttelisi sarnasusi kui erinevusi, võimaldab *Sõna*- ja *Labürint*-sarja võrdlev analüüs vaadelda nii kirjandusõpikutes üldiselt juurdunud arusaamasid folkloorist kui ka erinevaid lähenemisi kirjandusõpetuse sees.

Mõlemas sarjas esitatud folkloori definitsioonid kombineerivad elemente erinevatest etappidest folkloristika ajaloos. Rahvaluule põhiliste tunnustena nimetatakse õpikutes sõnalisust, peamiselt suulist teket ja levikut, ühisloomingut ja sellest tulenevat varieerumist, seost maailmapildiga. Lisaks esitatakse aineleend, lähtudes rahvaluule jagunemisest rahvalauludeks, rahvajuttudeks ja rahvaluule lühivormideks; eraldi käsitletakse „tänapäeva folkloori“. Kirjandusõpetusele kohaselt tuuakse välja ka rahvaluule funktsioon autoriloomingu allikana. Kuigi *Labürint*-sarjas pööratakse tähelepanu rahvaluule sotsiaalsetele funktsioonidele (nt jutustaja positsioon agraar-

[5] Vaatluse alla tulevad Anne Nahkuri ja Maie Soku 7.–9. klassi õpikud „Sõna võlu“ (2001), „Sõna vägi“ (2006) ja „Sõna lugu“ (2003) ning Veronika Kivisilla, Prit Ratas-sepa, Jürgen Rooste, Kirsi Rannaste ja Karl Martin Sinijärve koostöös valminud „Labürint“ I–III (2006, 2007, 2008).

[6] 2010. aastal TÜ rahvaluule osakonna pakutataval veebikursusel „Rahvaluule õpetamise võimalusi koolis“ osalenud üliõpilased, tulevased ja praegused pedagoogid, valisid kõige sagedamini analüüsimiseks just siin käsitletavaid õpikuid, millest ma järelتان, et need on tõepoolest koolides kasutusel.

ühiskonnas, ametipärinnus), jääb domineerivaks käsitus folkloorist kui oma- moodi kirjandustekstist.

Sellist käsitlust kinnitab ja kinnistab rahvaluule kasutamine kirjaliku eneseväljendusoskuse arendamiseks. Näiteks pakutakse ülesandeks välja mõelda ja kirjutada muinasjutte, muistendeid ja regilaulu ehk imiteerida folkloorižanride vormilisi tunnuseid. Folkloristika perspektiivist seda laadi ülesanded pigem ähmastavad kui toetavad arusaamist folkloorist ja kultuuririst üldisemalt. Regilaulu või muinasjuttu *kirjutav* õpilane demonstreerib, et ta on „ära õppinud“ algselt ja paralleelselt mõistet ning tunneb kolmarvu, tagakaalu ja lavalise kaksuse seadusi. Samas ei aita need faktilised teadmised mõista kultuuri toimimist ühiskonnas ja õpilaste endi elus ega ka kultuuri muutumise protsessi – näiteks seda, *mits* regilaul 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses taandus. Kultuuriteadlikkust kui teadlikkust kultuuri toimimisest aitaks kasvatada pigem see, kui õpilasi suunatakse märkama, dokumenteerima ja analüüsima neid väljendusvorme, mida nad juba valdavad ja *tegelikult* kasutavad: neid lugusid, laule ja toiminguid, mis kuuluvad noortele ja mis täidavad nende elus samaaegselt mitmeid erinevaid funktsioone (nt eneseväljendus, suhtlusvõrgustike ja maailmavaate kujundamine, rühma piiride määramine, autoriteedi pärast võitlemine).

Labürint-sarjas tehakse samm selles suunas, alustades 7. klassis rahvaluule käsitlemist õpilastele tuttavatest folkloorivormidest (netinaljad, keerdküsimused, mõistatused, kõnekäänud, paroolid ja killud) ning liigudes järkjärgult vanemate ja kaugemate nähtuste suunas: 8. klassi õpikus tutvutakse rahvajuttudega, ning rahvalauluni, sh regilauluni, jõutakse alles 9. klassis, mil õpilaste tekstianalüüsioskused, kokkupuuted eri laadi muusikaga ja teadmised kultuuriloost on juba tunduvalt mitmekülgsemad. Võttes lähtekohaks tänapäeva ja tänapäeva inimese, suunatakse õpilasi endist mõtlemale *erinevate konkreetsete* pärimusrühmade liikmena (nt perekond, klass, sõpruskond, kodukoht) ja seega osalistena erinevates kultuurides. Näiteks 7. klassi õpikus seostatakse rahvaluulet õpilase isikliku „juurte-tundega“ ning ka ajastu vaimuse või maailmapildiga, mitte aga abstraktse rahvuse kategooriaga.

Sõna-sarjas on valitud vastupidine strateegia. Rahvaluule käitlemine algab 7. klassi õpikus regilaulust ja selle vormilistest tunnustest, seejärel vaadeldakse erinevaid rahvajutuliike, siis lühivorme ja lõpuks lühidalt ka

tänapäeva folkloori. Peatiikk lõpeb projektiga, milles õpilased koguvad vanematelt inimestelt infot mardi- ja kadripäeva kommete kohta, koostavad temaatilisedapid, kavandavad kostüüme ning lavastavad lõpuks klassiohtul mardi- ja kadripäeva.^[7] Ülesanne on kooskõlas õpikus esitatud määratlusega rahvaluulest kui omamoodi rahvuslikust kultuurikonserivist:

„Meie esivanemate maailm vaatab meile vastu rahvaluulest – põlvest põlve sunnitselt edasiantud ajaraamatust. Eestlaste mälust on üles kirjutatud rohkem kui miljon lehekülge rahvalaule, rahvajutte, naljandeid, mõistatusi ja kõnekäände. Rahvaluule on eestlaste pärimusliku väimse kultuuri see osa, mille moodustab poeetiline sõnalooming (jutud, laulud, mõistatused jne). (...) Eestlaste rahvaluules kajastuvad eestlaste kombed, lõbustused, eetilised tõekspidamised ja naljasoon, inimesele ürggomased hirmud ning põlised salajased soovid. Rahvaluule rahuldab inimeste vajadust väljendada oma tundmusi, mõtteid ja meeleolusid. Iga inimene on loomult kunstnik. Meie rahvaluules avaldub eesti rahva loomingulisus.“ (Nahkur, Sökk, 2001: 6 (rõhutus originaalis); vrd Nahkur, Sökk, 2003: 12).

Toodud tsitaat annab küsimusele „Kes on rahvas?“ ühese ja tänapäeva folkloristika seisukohalt äärmiselt ideoloogilise vastuse: rahvas on rahvus kui sünnijärgne kogukond, mis ühtlasi määrab ära üksikisiku kultuurilise kuuluvuse. Rahvusliku ja kultuurilise identiteedi samastamisest järeldub, et igasugused muutused kultuuris on taunimisväärased, kuivõrd need kujutavad endast ohtu rahvuse järjepidevusele. Drastilisima näite kultuuri puhtuse kaitsmise ja säilitamise vajaduse kohta pakub *Sõna*-sarja 9. klassi õpikus esitatud essee „Multikultuuriline Eesti täna ja homme“, milles kultuuride paljusust ja vastastikuseid mõjusid võrreldakse vähktõve ja AIDSiga.^[8] Kultuuriteadlikkus tähendab sellest vaatepunktist üksikisiku teadlikkust oma

[7] Võrdluseks: *Sõna*-sarja 7. klassi õpikus võetakse rahvaluule teema kokku rühmatööga, milles õpilastel tuleb koguda netinalju või kooli- ja koduümbruses leiduvat grafitit ning koostada sel teemal ettekanne, sealhulgas arutleda grafiti õigustatuse üle.

[8] Siinkohal on oluline märkida, et essee lõppu lisatud küsimused ja ülesanded ei suuna õpilasi kirjutise suhtes seisukohta võtma, vaid selles käsitletud probleemide resümeeerima, nende tekkepõhjuste üle arutlema ning lahendusi välja pakkuma (Nahkur, Sökk 2003: 292–295).

rahvuslikust kuuluvusest ning pühendumust rahvusliku kultuuri säilitamiseks. Nii rahvus kui selle kultuur on monoliitsed, staatilised ja üksikisiku suhtes ülimumslikud.

Sõna- ja *Labüürindi*-sarja erinevused väljenduvad kõige ilmekamalt nende viisis käsitleda folkloori kohta ja funktsioone tänases ühiskonnas. Näiteks viitavad mõlemad 7. klassi õpikud tänapäeva folklooriga seoses grafitile. *Labüürindist* loeme:

„Uuema aja folkloori iseloomustab linnakeskus ja sisu rahvusvaheliseks muutumine. Siinkohal on sobivaks näiteks grafiti ehk kriipamine. See teinekord teravmeelne ja sügavmõtteline elutarkus ei ole aga sugugi pärit koolitatud meestelt.“ (Kivisilla, Ratassepp, Rooste, 2006: 94).

Samalt lehelt leiab foto president Lennart Merest seismas 1979. aastal Lääne-Berliinis Berliini müüri ees, osutamas müürile joonistatud Balti regiooni kaardile ning hüüdlausele selle kõrval, milles nõutakse vabadust Balti rii-kidele. *Sõna*-sarjas soovastu kirjutatakse grafiti kohta järgmist:

„Folkloori alla kuulub veel kriipamine ehk grafiti, mis sünnib kas lihtsalt vallatusest või siis soovist end jäädvustada, väljendada oma suhtumist, avaldada kellelegi tunnustust või kätte maksta. (...) Tihti on grafitil kohalik tähendus ühe kooli või ühenduse piires. Keeleliselt on kritseldused sageli vigased ja abitud, kasutatakse segakeelt, võõrkeelseid sõnu jms. Sellest kõigest kujuneb sisu poolest üsna üksluine pilt.“ (Nahkur, Sökk, 2001: 40).

Teksti illustreerib foto ühest grafitiga kaetud seinast linnakeskkonnas, kuid jääb selgusetuks, miks on just see sein näiteks toodud.

Folkloristika vaatenurgast on grafiti puhul tegemist kollektiivse eneseväljendusega ja loominguilise protsessiga, mille käigus üks müürile kirjutaja joonistaja jätkab teise alustatud ning eri autorite sõnumid ladestuvad kihiti seinale. Grafiti on mitteametlik, kohaspetsiifiline ja enamasti anonüümne viis edastada sõnumeid, mis on arusaadavad kitsale ringile või puudutavad laiemat ühiskondliku kõlapinnaga teemasid. *Labüürindi*-sarja foto Lennart Merest on õnnestunud valik, sest see selgitab rahvaluule samaaegset rahvusvahelisust ja kontekstisidusust, sealhulgas seotust konkreetse ruumi ja

kohaga: grafiti, milles nõutakse Balti riikidele vabadust, on maalitud Ida ja Läänt, totalitaarset ja demokraatlikku maailma eraldanud Berliini müürile küllima sõja perioodil. Ühesvõtte pärineb väidetavalt 1979. aastast ehk perioodist, mil Nõukogude Liidus süvenes stagnatsioon ning vähestele õnnestus reisida välismaale ja eriti Läände. Juba ainuüksi sellise foto olemasolu näitab, et Lennart Meri luges ja tõlgendas sel ajal ja sellises kohas Balti riikidele vabadust nõudvat grafitit teisiti kui mõni lääneeurooplane, kelle õigus sõnavabadusele oli tagatud ja liikumine piiranguteta. Foto Lennart Meri rest Berliini müüri ääres selgitab funktsioone, mida grafiti täidab protesti väljendamise vahendina avalikus ruumis. Samuti aitab see mõista rahvaluule mitteametlikkust ja toimimist ühiskondliku kriitikana (vrd kuulujutud vorstivabrikutest kui võõravaiha väljendus). Anonüümsus, kollektiivsus ja kujundlikkusest tingitud mitmetähenduslikkus võimaldavad folkloorsete vormide kaudu väljendada seisukohti teemadel, millest otse kõnelemine on keelatud või seaks kõnelejad ohtu.

Sõna-sarjas kasutatud foto on esitatud ilma igasuguse kontekstuaalse informatsioonita, mistõttu sellel kujutatud grafiti tähendus on võimatu kaardistada. Võime vaid oletada, et grafitis korduv tähekombinatsioon „VHK“ viitab Vanalinna Hariduskollegiumile ning et foto võib seega olla tehtud Tallinna vanalinnas. Grafitis leidub viiteid ka punkkultuurile, mis illustreerib selle urbaanse väljendusvormi seotust levimuusika ja erinevate subkultuuridega, nagu hiphop ja räp. Viimaseid iseloomustavad muuhulgas teatud riidetumiskoodid ja rääkimismaneerid, soorollid, temaatilised eelistused, vormilised nõuded muusikale ja liikumisele (žestid ja kehakeel, tantsuliigutused) ning visuaalsele väljendusele (nt šriftid, mida järgitakse nii grafitis kui plaadikujunduses ja rõivaste disainimisel, muusikavideotes korduavad motiivid).

Kuiigi *Sõna-* ja *Labüürindi*-sarja hinnang grafitile kui tänapäeva folkloori ühele väljendusvormile on erinev, jääb grafiti seotus elustiiliga mõlemas mõõratluse alla.^[9] *Labüürindi*-sarjas käsitletakse küll pärimusmuusikat ja sellega haakuvat festivalikultuuri, sest need seonduvad regilaulude tänapäevaste töötluste kaudu eesti rahvaluule tuumaga (nt Viijandi folgist Ratas-

[9] Samal põhjusel jäävad tähelepanuta ka grafiti kokkupuutepunktid kunstiga: grafiti kui ajutine ja kohaspetsiifiline tänavakunst vs. kunst, mida näidatakse galeriides ja muuseumides.

sepp, Rannaste, Sinijärvi, 2008: 49–51). Ometi on ka teiste subkultuuride puhul tegemist traditsioonilise, varieeruva ja kindlakujulisi kunstilisi vorme võtva ning maailmavaadet väljendava ja tegeplikust kujundava rahvapäraste loominguilisusega (vrd Jaago, 1999; Valk, 2005: 11), milles paljud noored ühel või teisel moel igapäevaselt osalevad.

Kokkuvõte

Kirjandusõpetuses juurdunud nägemus rahvaluule sõnalisusest ja samas soov tutvustada „tänapäeva folkloori“ viib vasturääkivusteni, mis ootuspäraselt ilmnevad selgemalt uuendusmeelses *Labüürindi*-sarjas. Näiteks 7. klassi õpikus selgitatakse, et „tänapäeval omandame rahvaluule kohta teadmisi peamiselt kirjasõna kaudu“ ja „suur osa eesti rahvaluulest on üles pandud Internetti“ (Kivisilla, Ratassepp, Rooste, 2006: 93), st rahvaluulekogud on digitaliseeritud. Sama hingetõmbega lisatakse aga, et rahvaluule pole kurbega tolmune tont arhiiviriivil ja et ka tänapäeva noored loovad rahvaluule (samas: 99). Esimesed kaks väidet lähtuvad arusaamast, mille järgi rahvaluule koosneb piiratud hulgast tekstidest, mis ei kuulu tänasesse päeva, samas kui teisel juhul käsitletakse rahvaluulet pigem lõputu protsessina ja õpilasi folkloori loojatena. Esimesel juhul on rahvas rahvus, samas kui teine väide viitab pärimusrühmade ja kultuuride paljususele ning pidevale vastasmõjule.

Sellised vastuolud viitavad tekstikeskse kirjandusteadusliku paradigma piiratusele rahvaluule käsitlemises ning annavad mõista, et folkloori ja üldisemalt kultuuriliste protsesside vaatlemine eeldaks avaramat ja samas konkreetsemat lähenemisviisi. Avaramat selles mõttes, et see käsitleks kultuuri (ja folkloori) osana ühiskondlikest arengutest ning näeks selles protsessi ja tegevust, mis on dialoogiline ja sünnib vastasmõjus. Konkreetsemat, sest selline lähenemisviis võiks võtta lähtepunktiks õpilase ning tema osalemise erinevate kultuuride loomises ja vahendamises. Tänapäeva folkloristika pakub avaraks ja konkreetseks lähenemiseks häid võimalusi, sest käsitleb folkloori olemuselt mitmeahelase. Rahvaluule on selle arusaama järgi kollektiivne ja traditsioonipõhine ning samas kontekstisidus väljendus- ja suhtlusviis, mis realiseerub kindlas situatsioonis ja konkreetsete inimeste vastasmõjus.

Uues õppekavas välja kuulutatud aineülese kultuurilise identiteedi teemaga taotletakse õpilastest kultuuriteadlike inimeste kujundamist, kuid ei täpsustata, mida kultuuri all antud juhul silmas peetakse. Käesolevas artiklis käsitletud erinevad rahvaluule määratlused näitavad, kui võrd erinevalt võib kultuuri mõtestada. Vastavalt võib ka kultuuriteadlikkus tähendada erinevaid asju, näiteks faktilisi teadmisi, teatud kindlate seisukohtade autoriteetsuse tunnustamist või hoopis oskust näha, kuidas tõesid luuakse, ümber sõnastatakse või neile vaikimisi vastu hakatakse. Õpikud ja muud õppevahendid pakuvad erinevaid vastuseid, kuid lõplik valik näib sõltuvat õpetajast ja tema vastasmõjust õpilastega.

Kirjandus

- Anderson, Benedict 1991. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Revised edition. London: Verso.
- Arukask, Madis 2007. Jakob Hurt modernse maailmavaate saadikuna 19. sajandi eesti kultuuripildis. – Muutused, erinevused ja kohanemised eesti kultuuriruumis ja selle naabruses. Toim. M. Arukask. Viljandi: Tartu Ülikool Viljandi Kultuuriakadeemia, 11–30.
- Hindrikus, Rutt 2003. Eesti elulugude kogu ja selle uurimise perspektiive. – *Võim ja kultuur*. Koost. A. Krikmann, S. Olesk. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 171–213.
- Honko, Lauri 1998. *Folklooriprotsess. – Mäetagused. Hüperajakiri*, 6, 56–84. <http://haldjas.folklore.ee/tagused/nr6/honko.htm>
- Jaago, Tiiu 1999. Rahvaluule mõiste kujunemine Eestis. – *Mäetagused. Hüperajakiri*, 9, 70–91. <http://haldjas.folklore.ee/tagused/nr9/rhl.htm>
- Kalmre, Eda 2005. Rahvaluule tänapäeval. – Regivärsist netinaljadeni. Sissejuhatus rahvaluulesse. Koost. M. Metsvahi, Ü. Valk. Tallinn: Koolibri, 13–28.
- Kalmre, Eda 2007. Hirm ja võoraviha sõjajärgses Tartus: pärimuslooline uurimus kannibalistlikest kuulujuttudest. Tartu: EKM Teaduskirjastus.
- Kiutma, Kristin 2005-2006a. Traditsioon. – Argikultuuri uurimise terminoloogia e-sõnastik. Toim. T. Jaago. Tartu: Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond. <http://argikultuur.e-uni.ee>
- Kiutma, Kristin 2005-2006b. Identiteet. – Argikultuuri uurimise terminoloogia e-sõnastik. Toim. T. Jaago. Tartu: Tartu Ülikool, eesti ja võrdleva rahvaluule osakond. <http://argikultuur.e-uni.ee>
- Labi, Kanni 2005. Regilaulukeelest kirjakeeleks. Jakob Hurda kaastöölise vaatepunkt. – *Emakeele Seltsi Aastaraamat* 51, 38–60. http://www.emakeeleselts.ee/esa/ESA_51_pdf/ESA_51_Labi.pdf

- Metsvahi, Merli; Valk, Ülo (koost) 2005. Regivärsist netinaljadeni. Sissejuhatus rahvaluulesse. Tallinn: Koolibri.
- Valk, Ülo 2005. Mis on rahvaluule? – Regivärsist netinaljadeni. Sissejuhatus rahvaluulesse. Koost. M. Metsvahi, Ü. Valk. Tallinn: Koolibri, 9–12.
- Valk, Ülo 2010. Eesti folkloristika kulg distsiplinaarsete diskursiivseks formatsiooniks. *Mõtteid ja tähelepanekuid. – Keel ja Kirjandus*, 8-9, 561–574.

Õpikud

- Kivisilla, Veronika; Ratassepp, Priit; Rooste, Jürgen 2006. *Labürint*. Kirjanduse õpik 7. klassile. Avita.
- Kivisilla, Veronika; Ratassepp, Priit; Rooste, Jürgen 2007. *Labürint II*. Kirjanduse õpik 8. klassile. Avita.
- Nahkur, Anne; Sokk, Maie 2001. *Sõna võlu*. Kirjanduse õpik 7. klass. Tallinn: Koolibri.
- Nahkur, Anne; Sokk, Maie 2003. *Sõna lugu*. Kirjanduse õpik 9. klass. Tallinn: Koolibri.
- Nahkur, Anne; Sokk, Maie 2006. *Sõna vägi*. Kirjanduse õpik 8. klass. Tallinn: Koolibri.
- Ratassepp, Priit; Rannaste, Kirs; Simijär, Karl Martin 2008. *Labürint III*. Kirjanduse õpik 8. klassile. Avita.

Dokumendid

- Põhikooli riiklik õppekava. *Riigi Teataja* I, 14.01.2011, 1. <https://www.riigiteataja.ee/akt/114012011001>